

تحلیل آینده پژوهانه از سرنوشت رژیم صهیونیستی اسرائیل بر پایه آموزه‌های قرآن کریم و عهدین

مهدی عبداللهی پور^۱

زینب جعفری مرندی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۹/۱۸

چکیده

پیش‌بینی فرجام اسرائیل مدت‌هاست که مورد توجه آینده‌پژوهان، قرار گرفته و از جنبه‌های سیاسی، نظامی و جغرافیایی واکاوی و تحلیل شده است. در این میان برخی نیز باتوجه به کتاب مقدس و آموزه‌های قرآن کریم و احادیث سرانجام اسرائیل را کاویده‌اند. با در کنار هم قرار دادن اقوال و نظرات می‌توان علاوه بر نقد و بررسی برخی دیدگاه‌های موجود بر پایه قرآن، روایات و عهدین، آینده را شفاف‌تر و بدون ابهام ترسیم نمود. به نظر می‌رسد برخی نظرات به دلیل وجود پیش‌داوری در پژوهشگر همراه با تطبیق بی‌جا، تفسیرها و نتایج نادرست باشد. درحالی‌که، فرازهای متعددی از قرآن کریم و عهدین، دارای سنت‌ها و قوانین الهی است که درحال حاضر نیز جاری و ساری است. در عهدین خداوند با حکمی کلی به بنی اسرائیل هشدار داده است که عدم انجام فرایض الهی و فساد، باعث اخراج از سرزمین‌شان می‌شود؛ همان‌طور که پیشینیان به چنین عقوبتی گرفتار شدند. قرآن کریم در چندین سوره از خاموش کردن مکرر شعله جنگ یهودیان از جانب خداوند سخن گفته و همچنین از دفع فتنه‌گری و فساد یهود توسط افرادی که خداوند بر علیه آنان می‌فرستد، صحبت شده که تا روز قیامت استمرار دارد و چه بسا شامل رژیم صهیونیستی اسرائیل هم خواهد شد؛ هرچند زمان و کیفیت آن نامشخص است.

واژگان کلیدی: آینده، صهیونیسم، اسرائیل، قرآن، عهدین.

۱. استادیار گروه قرآن دانشگاه علوم و معارف قرآن و دانشکده علوم قرآنی قم و هیئت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن (abdollahipour@yahoo.com).

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآنی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (نویسنده مسئول) (zjm.ezmmm@gmail.com).

مقدمه

در فراز و نشیب‌های دنیای امروز که با جنگ و ویرانی همراه است، رژیم صهیونیستی با توسل به زور و قتل عام و آوارگی انسان‌های بی‌شمار، حکومت خود را بنا نهاده و با حمایت برخی کشورها به حیات خود ادامه می‌دهد. اسرائیل به کتاب مقدس استناد کرده و تلاش می‌کند وعده‌های تورات را در مورد بنی‌اسرائیل تحقق بخشد. صهیونیسم موافقان و مخالفانی دارد که هر کدام سرنوشت خاصی برای اسرائیل پیش‌بینی کردند و در همان راستا نیز پیش می‌روند و نقشه می‌کشند. برخی از آنها نظرات‌شان را به قرآن کریم، روایات معصومین و کتاب عهدین منتسب نمودند. عده‌ای فقط به بخشی از این کتب استناد کرده و از سایر جنبه‌ها غافل مانده‌اند و حتی در مواردی دچار تفسیر به‌رای و تطبیق نابه‌جا شده‌اند و آینده و ابعاد آن در حاله‌ای از ابهام قرار گرفته است. آینده‌پژوهی در این موضوع چالشی و بحث‌برانگیز جهان امروز می‌تواند ابزاری برای شفاف‌سازی و ارزیابی آینده محتمل یا نزدیک به‌واقع و اتخاذ تدابیر آگاهانه و عالمانه باشد.

پیشینه

پژوهش‌های متعددی در مورد آینده اسرائیل صورت گرفته است که غالباً از جنبه‌های سیاسی و جغرافیایی بوده‌اند و برخی نیز جنگ‌های احتمالی آینده را ارزیابی کرده‌اند. آینده‌پژوهی اسرائیل با توجه به قرآن و عهدین به صورت کلی و همه‌جانبه تاکنون مشاهده نشده است. از جمله مقالات و کتب که در این زمینه نوشته شده عبارت است از:

مقاله «آینده اسرائیل؛ بقاء یا فروپاشی، در چارچوب نظریه آینده‌پژوهی پیتر شوارتز با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری» نوشته آقای جاودانی مقدم و برجویی فرد (در این مقاله برخی از سناریوهای انجام شده توسط اسرائیل با توجه به نظریه شوارتز بررسی شده و همچنین براساس دیدگاه مقام معظم رهبری سناریوی آینده سیاسی اسرائیل و آنچه در انتظارش است، مطرح گردیده است).

مقاله «مراد عینی آیات وعید بنی‌اسرائیل در سوره مبارکه اسراء از رهگذر قرآن، حدیث و تاریخ» پدیدآورنده علی رضایی کهنمویی (نگارنده دو فساد مطرح در سوره اسراء را با ماجرای صهیونیسم تطبیق داده و سرانجام اشاره شده در آیه را مربوط به آینده اسرائیل کنونی می‌داند).

کتاب جنگ آینده اسرائیل علیه حزب الله و متحدانش نوشته جفری وایت (نویسنده با بررسی شرایط و موقعیت نظامی و سیاسی کشورهای اسرائیل، فلسطین، لبنان، سوریه و ایران، جنگ احتمالی آینده را تحلیل نموده اما از اظهار نظر قطعی در مورد فرجام جنگ‌ها خودداری کرده و برخی از احتمالات را بیان کرده است).

کتاب تأملی در سوره روم نوشته سیدمسعود پورسیدآقایی (نویسنده آیات ابتدایی سوره روم را مربوط به شکست اسرائیل کنونی توسط ایرانیان می‌داند).

کتاب ۱۴۰۱ سال سقوط اسرائیل نوشته عبدالله حسینی (مؤلف با استفاده از محاسبات عددی قرآن، سال سقوط اسرائیل را پیش‌بینی کرده است).

کتاب عصر ظهور نوشته علی کورانی (در بخشی از کتاب به نقش یهودیان در دوران ظهور پرداخته و وعده خداوند بر نابودی یهود بررسی شده است).

مفهوم‌شناسی

۱. آینده‌پژوهی

«آینده» به معنای زمان پس از حال، وقتی که نیامده، آتیه و مستقبل است (دهخدا، ۱۳۷۷ش: ج ۱، ۲۶۳). «آینده‌پژوهی» دانش ترسیم آینده متناسب با امیال و آرمان‌های فردی و سازمانی است و مشخص می‌کند که چگونه از دل تغییرات و تحولات امروز حقایق فردا تولد می‌یابد. کار آینده‌پژوه این است که از طریق روش‌های علمی آینده نزدیک به واقعیت را تخمین بزند (حیدری، ۱۳۹۳ش: ۷۰). همچنین آینده‌پژوهی، شفاف‌سازی دانسته‌های موجود، شناسایی حالات ممکن آینده و تفکیک مطلوب‌ترین حالات ممکن است (صفایی، ۱۳۹۶ش: ۵۹).

آینده‌پژوه اهداف متعددی را دنبال می‌کند که عبارت است از:

۱. شناخت و درک صحیح از مسائل نوظهور و مواجهه با آنها؛
۲. انجام برنامه‌ریزی بلندمدت و کوتاه‌مدت؛
۳. پرهیز از گام نهادن در محیط پرخطر و ناشناخته آینده؛
۴. تقویت ملت‌ها برای انتخاب و پذیرفتن مسئولیت در حال حاضر برای آینده بهتر؛
۵. ایجاد آینده‌ای مطلوب که احتمال وقوع آن بیشتر است (مرادی‌پور، نوروزیان، ۱۳۸۴ش: ۴۶).

البته دانش آینده‌پژوهی به یقین پائین‌تر از «علم غیب» است و تنها گمانه‌زنی و بررسی حدسیات و احتمالات از طریق شواهد و ادله مختلف است که می‌تواند موجب دسترسی به فرصت‌ها و دوری از تهدیدها و شرها در حد و توان خود شود... (کارگر، ۱۳۸۹، ش: ۱۲۹).

۲. صهیونیسم

«صهیونیسم» برگرفته از اسم «صهیون» است. واژه‌نامه فرهنگ یهود آورده است: تپه محصور در اورشلیم که در سده دهم قبل از میلاد به وسیله داود پادشاه از صیون به خصوص بمفهوم روحانی آن به لقبی برای اورشلیم مبدل شد... پس از خرابی بیت هیقداش (بیت المقدس) نام صیون... نام مترادفی برای اورشلیم و تمام سرزمین اسرائیل به کار رفته است... (اشمیدت^۱ و دیگران، ۱۹۷۷م: ۱۷۸).

همچنین در تفسیر عهد قدیم نیز در مورد این نام گفته است: ... کوه واقع در ناحیه جنوب شرقی در اورشلیم «صهیون» نامیده می‌شد. بعدها، کل اورشلیم «صهیون» نام می‌گیرد (مک‌آرتور، ۲۰۲۰م: ۷۵).
... قوم اسرائیل در آن جا یهوه را می‌پرستیدند. ولی می‌تواند در معنای سرزمین موعود هم به کار برود (همان: ۸۰۴).

در دانشنامه صهیونیسم آمده است:

صهیونیسم لفظی است که متفکر یهودی «ناشان و برنباوم» از کلمه صهیون گرفت تا بر حرکت آرام جمع‌آوری ملت یهودی در سرزمین‌های فلسطین دلالت کند. یهود اعتقاد دارد که مسیح مخلص در آخرین روزها باز می‌گردد تا مردمش را به سرزمین موعود برگرداند و از بالای کوه صهیون بر جهان حکم می‌راند... (صفاتاچ، ۱۳۸۹، ش: ج ۴، ۸۴۱).

نمود سیاسی صهیونیسم «در اعلامیه بالفور تبلور کامل یافت... که همچون عطیه‌ای به قوم یهود... داده شد، عرب‌ها را گروه‌های غیریهودی خواند. یعنی یهودیان ملت بدون سرزمین شدند و فلسطین هم سرزمین بدون ملت» (مسیری، ۱۳۸۳، ش: ج ۶، ۶) و در حال حاضر، کلمه «صهیونیسم» در جهان عرب بدین معناست:
استعمار استیطانی و اشغالگرانه فلسطین که با حمایت غرب، استوار و ریشه‌دار شده (مسیری، ۱۳۸۳، ش: ج ۶، ۶).

1. Schmidt
2. MacArthur

۳. اسرائیل

در قرآن کلمه اسرائیل ۴۳ بار آمده است و فقط در سوره‌های آل عمران: ۹۳ و مریم: ۵۸ اسرائیل به تنهایی آورده شده که منظور حضرت یعقوب علیه السلام است:

﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنزَّلَ التَّوْرَةُ...﴾ (آل عمران: ۹۳):

همه خوراکی‌ها بر فرزندان اسرائیل حلال بود، جز آنچه پیش از نزول تورات، اسرائیل (یعقوب) بر خویشتن حرام ساخته بود...

و در سایر آیات از نام یعقوب برای ایشان استفاده شده و فرزندان اسرائیل را با عنوان بنی اسرائیل یاد کرده است. همچنین *دائرةالمعارف قرآن کریم* «اسرائیل» را همان «یعقوب» معرفی کرده است (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۲ ش: ج ۳، ۲۲۰). همین‌طور در *مجمع البحرین* آمده است:

إِسْرَائِيلُ هُوَ يَعْقُوبُ النَّبِيُّ عليه السلام وَ بَنُو إِسْرَائِيلَ: قَوْمُهُ وَ مَعْنَاهُ بِلِسَانِهِمْ: عَبْدِ اللَّهِ أَوْ صَفْوَةَ اللَّهِ (طریحی، ۱۳۷۵ ش: ج ۵، ۳۱۵).

و در *اعلام القرآن* هم در مورد اسرائیل ذکر شده:

هو یعقوب بن إسحاق بن إبراهيم الخليل عليه السلام، وكان يعرف بإسرائيل، وهي كلمة عبرية معناها عبدالله، و يعقوب اسم أعجمي (شبستری، ۱۳۷۹ ش: ۱۰۵۵).

در مورد ریشه این نام در *دانش نامه صهیونیسم* چنین آورده:

کلمه اسرائیل از ریشه کنعانی است و از دو جزء «اسر» و «ایل» تشکیل شده و معنی آن بنده یا سرباز خداوند «ایل» یا برگزیده خدا است (صفتاج، ۱۳۸۹ ش: ج ۱، ۵۷۰).

در تورات هم علت نام‌گذاری اسرائیل چنین است:

گفت: «نام تو چیست؟» گفت: «یعقوب» گفت: «از این پس نام تو یعقوب خوانده نشود بلکه اسرائیل، زیرا که با خدا و با انسان مجاهده کردی و نصرت یافتی (پیدایش، ۳۲: ۲۷-۲۸).

۵۷

همچنین نام اسرائیل در تورات بر کشوری که در فلسطین بنا شد و حضرت سلیمان و داوود نبی بر آن حکومت کردند هم اطلاق شده است (صفتاج، ۱۳۸۹ ش: ج ۱، ۵۷۱).

تاریخچه رژیم صهیونیستی اسرائیل

تاریخچه اسرائیل ارتباط مستقیمی با شکل‌گیری انواع فرقه‌های صهیونیسم در سیر تاریخی آن دارد به همین جهت لازم است که انواع صهیونیسم و روند ایجاد آنها بیان گردد.

۱. صهیونیسم دینی

... اعتقاد به ظهور موعود در آخرالزمان براساس کتاب مقدس تورات و تلمود است... معتقدند موعود از نسل داود خواهد آمد و بر تپه صهیون حکومت خواهد کرد و جهان را به تسخیر خود در خواهد آورد... دولت یهودی - مسیحایی خود را در تپه صهیون (اورشلیم) برقرار می‌کند. به باور آنان، قبل از ظهور نباید به سرزمین موعود رفت، بلکه ماشیح^۱ پس از ظهور، نخست شهر مقدس اورشلیم و نیز معبد آن را که به سبب گناهان ما خراب شد، از نو بنا می‌کند و سپس پراکندگان اسرائیل را که به سبب گناهان، در نقاط مختلف جهان به تبعید رفتند، جمع‌آوری می‌کند. حتی علمای یهود بر این نظرند که استقلال سیاسی نیز در دوران ماشیح است... (طاهری آکردی، ۱۳۹۷ش: ۳۳).

صهیونیسم دینی به این بخش استناد می‌کند:

... شریعت از صهیون و کلام خداوند از اورشلیم صادر خواهد شد. و اومت‌ها را داوری خواهد نمود و قوم‌های بسیاری را تنبیه خواهد کرد... (اشعیا، ۲: ۳-۴؛ میکاه، ۴: ۲-۳).

صهیونیسم دینی که ارتدکس‌ها و یهودیان سنتی فریسی هستند معتقدند که باید برای آمدن منجی دعا کرد و منتظر ماند و تشکیل هر نوع حکومت یهودی را قبل از ظهور ماشیح ممنوع می‌دانند (طاهری آکردی، ۱۳۹۷ش: ۳۷).

۲. صهیونیسم مسیحی

فرقه‌ای از مسیحیان پروتستان موعودگرا موسوم به پیوریتن‌ها که، بعد از کسب قدرت در انگلستان در قرن ۱۷ میلادی تصمیم به مقدمه‌سازی برای بازگشت مجدد مسیح گرفتند. آنها معتقدند که عیسی مسیح دوباره در آخرالزمان برمی‌گردد و بشریت را نجات خواهد داد (همان). پیروان مکتب صهیونیسم مسیحی معتقدند برای تسریع ظهور و به‌عنوان وظیفه شرعی و دینی خود باید به یهودیان سراسر جهان کمک کنند که در فلسطین ساکن شوند و کشور

۱. در فارسی به مسیحا معروف است به معنای مسح شده یا تدهین شده با روغن مقدس است.

اسرائیل از نیل تا فرات گسترش یابد(ضابط، ۱۳۸۱ش: ۹۸-۱۰۰).

۳. صهیونیسم سیاسی

در اواخر قرن نوزدهم گروهی به منظور توجیه تفکرات صهیونیسم با توسل به ظهور مسیح و بازگشت به سرزمین موعود، برخلاف تفکر ارتدوکس یهودی که مسئله ظهور را دفعاً و امری آخرازمایی و فرابشری می‌داند؛ معتقد است که این واقعه از جنس تحول و تطور تاریخی است. پس روند بازگشت قوم یهود به سرزمین موعود بخشی از این سیر تاریخی محسوب و در راستای ظهور مسیح صورت می‌گیرد(آهوپی، ۱۳۹۳ش: ۱۳۶).

در مورد تاریخچه صهیونیسم سیاسی می‌توان گفت:

هکلر در ۱۸۹۴ کتاب بازگشت به فلسطین را نوشت و هر تزل در ۱۸۹۶ کتاب دولت یهودی را تدوین کرد. سپس هفت کنفرانس صهیونیسم سیاسی از ۱۸۹۷ تا ۱۹۰۵م در بازل سوئیس برگزار کرد که همان تفکر صهیونیسم مسیحی را پیگیری می‌کرد. در حقیقت اواخر قرن ۱۹، قرن تفکیک تفکر صهیونیسم سیاسی از صهیونیسم دینی و همبستگی با صهیونیسم مسیحی انگلیس و آمریکا بود که سرانجام به تأسیس کشور یهودی در فلسطین منتهی شد(طاهری آکردی، ۱۳۹۷ش: ۴۰).

در تاریخ دوم نوامبر ۱۹۱۷م، اعلامیه بالفور با امضای لرد بالفور وزیر خارجه دولت انگلستان صادر شد و آرمان سیاسی یهودیان مبنی بر به رسمیت شناخته شدن حق یهود برای ایجاد وطن و حکومت ملی در فلسطین تحقق یافت. با صدور این اعلامیه از جانب انگلیس فلسطین به عنوان سرزمین یهودیان شناخته شد و ساکنان غیر یهودی آن که اکثراً مسلمان بودند بیگانه و مهاجرانی معرفی شدند که برای سکونت به آن سرزمین رفته‌اند(اسدی، ۱۳۷۹ش: ۱۲-۱۳).

رویکرد رهبران اسلامی نسبت به فرجام اسرائیل

برخلاف بسیاری از کشورهای دنیا که سکوت اختیار کردند؛ رهبران امت اسلامی مواضع قاطعی نسبت به تشکیل این رژیم گرفته‌اند و اسرائیل را دشمن اصلی جهان اسلام در حال حاضر معرفی نمودند که هرچه زودتر باید از بین برود.

۱. امام خمینی رحمته الله علیه

ایشان بزرگ‌ترین حامی و مدافع فلسطینیان در جهان هستند و در سخنی ماندگار فرمودند:
اسرائیل باید از صفحه روزگار محو شود و بیت المقدس مال مسلمین و قبله اول مسلمین

است (امام خمینی، ۱۳۸۹ ش: ج ۱۶، ۴۹۰).

همچنین فرمودند:

... ملت‌های مسلمان باید به فکر نجات فلسطین باشند... نکند که اینان تصور کرده‌اند که گذشت زمان، سیرت و صورت جنایت‌های اسرائیل و صهیونیسم را دگرگون ساخته است و گرگ‌های خون‌آشام صهیونیسم، از فکر تجاوز و غصب سرزمین‌های از نیل تا فرات دست برداشته‌اند... مجدداً خطر فراگیری غده چرکین و سرطانی صهیونیسم را در کالبد کشورهای اسلامی گوشزد می‌کنم... (همان: ج ۲۰، ۳۲۰-۳۲۱).

۲. مقام معظم رهبری

ایشان در تاریخ ۱۳۹۳/۵/۱ دو پیشنهاد درباره فلسطین مطرح کردند:

الف) رفراندوم و نظرسنجی: از این مردمی که در این منطقه زندگی می‌کنند، یک نظرسنجی و نظرخواهی بشود؛ رفراندومی انجام بگیرد، رژیم حاکم بر این منطقه را رفراندوم معین کند، مردم معین کنند. یک کاری است که منطق امروز دنیا آن را درک می‌کند و می‌پسندد (خامنه‌ای، ۱۳۹۳).

ب) مسلح کردن فلسطین و کرانه باختری: علاجش جز از بین رفتن و نابود شدن نیست. مقاومت قاطع و مسلحانه در مقابل این رژیم است؛ چنانچه دست قدرت در مقابل صهیونیست‌ها نشان ندهیم، آنها به کسی رحم نمی‌کنند ابداً؛ این اعتقاد ماست که کرانه باختری هم مثل غزه باید مسلح بشود. دست قدرت (لازم است) (همان).

با توجه به طرح دو سناریوی مقام معظم رهبری و این که مذاکرات صلح و همه‌پرسی به نتیجه نرسیده، مسلح ساختن کرانه باختری می‌تواند به معنای شمارش معکوس برای پایان و سقوط رژیم صهیونیستی باشد. به دلیل این که شهرک‌نشینان اسرائیلی با وعده امنیت و رونق اقتصادی از وطن خود مهاجرت کرده‌اند؛ پس با متزلزل دیدن شرایط ترجیح می‌دهند که به کشورهای خود بازگردند (جاودانی مقدم، برجوبی فرد، ۱۳۹۴ ش: ۱۳۱).

همچنین ایشان در سال ۱۳۹۴ در مورد آینده اسرائیل سخنان مهم و منحصر به فردی

فرمودند:

... شنیدم صهیونیست‌ها در فلسطین اشغالی گفتند فعلاً با این مذاکراتی که شد، تا ۲۵ سال از دغدغه ایران آسوده‌ایم؛ ... اولاً شما ۲۵ سال آینده را نخواهید دید. ان شاء الله تا ۲۵ سال دیگر، به توفیق الهی و به فضل الهی چیزی به نام رژیم صهیونیستی در منطقه وجود نخواهد داشت؛ ثانیاً در همین مدّت هم روحیه اسلامی مبارزو حماسی و جهادی،

یک لحظه صهیونیست‌ها را راحت نخواهد گذاشت (خامنه‌ای، ۱۳۹۴).

۳. سید حسن نصرالله

دبیرکل حزب‌الله لبنان، در پاسخ مجری که پرسید:

«مقام معظم رهبری فرمودند که در آینده‌ای نه چندان دور این رژیم سقوط خواهد کرد. نظر و استدلال شما چیست؟» ایشان جواب دادند که، این موضوع مختص اسرائیلی‌ها نیست، سنت تاریخ و تجربه جوامع بشری نشان می‌دهد که هیچ نیروی اشغالگری نمی‌تواند تا ابد دوام بیاورد. مدت بقای آن به اراده ملت‌هایی بستگی دارد که تحت اشغال زندگی می‌کنند. قدرت اسرائیل در حال ضعیف شدن و فروکش کردن است. حتی تنیاهو گفته که در میان مردم اسرائیل، ایمان به صهیونیسم اکنون در بدترین حالت است. اعتماد سربازان به ژنرال‌ها و اعتماد مردم به ارتش سست‌تر شده است. در داخل اسرائیل درگیری سختی وجود دارد. فساد در اسرائیل، سبب بی‌اعتمادی به رهبران و آینده شده است. چنین جامعه‌ای نمی‌تواند مدت زیادی به حیات خود ادامه دهد. بنابراین مقام معظم رهبری در واقع احتیاط کرده‌اند و من به عنوان اهل این منطقه و با اتکا به شواهد میدانی آینده اسرائیل را این‌گونه می‌دانم (نصرالله، ۱۳۹۵).

دیدگاه اسرائیل و حامیانش در مورد آینده

صهیونیسم با روحیه نژادپرستی و برتری‌طلبی، بدون توجه به حقوق سایر افراد بشر خط‌سیر استعماری و استبدادی خود را ادامه می‌دهد و آنچه برای توجیه افکار عمومی ادعا می‌کند با حقیقت فاصله زیادی دارد.

۱. ادعای اسرائیل بر اساس عهدین

صهیونیسم به کتاب مقدس استناد می‌کند که سرزمین نیل تا فرات به آنها تعلق دارد و از برنامه‌های آتی و بلند مدت‌شان تحقق این وعده الهی می‌دانند. در عهد قدیم آمده است: در آن روز، خداوند با ابرام عهد بست و گفت: «این زمین را از نهر مصر تا به نهر عظیم، یعنی نهر فرات، به نسل تو بخشیده‌ام...» (پیدایش، ۱۵: ۱۸).

همچنین در سفر تثنیه نیز بیان شده:

... به زمین کنعانیان و لبنان تا نهر بزرگ که نهر فرات باشد، داخل شوید. اینک زمین را پیش روی شما گذاشتم. پس داخل شده، زمینی را که خداوند برای پدران شما، ابراهیم و اسحاق و یعقوب، قسم خورد که به ایشان و بعد از آنها به ذریه ایشان بدهد، به تصرف آورید (تثنیه، ۱: ۶-۸).

و در پیدایش خداوند به ابراهیم ع می‌فرماید:

... و زمین غربت تو، یعنی تمام زمین کنعان را، به تو و بعد از تو به ذریت تو به ملکیت ابدی دهم و خدای ایشان خواهم بود (پیدایش، ۱۷: ۷-۸؛ پیدایش، ۲۸: ۱۳؛ ارمیا، ۳۰: ۳).

۲. پیش‌بینی صهیونیسم مسیحی با توجه به عهدین

مسیحیان صهیونیسم بر مبنای عقاید خود برای ظهور مسیح و حاکمیت ایشان بر جهان آینده معتقدند که یهود باید در ارض موعود مستقر شود و دو مسجد مسلمانان در بیت‌المقدس باید ویران گردد و معبد سلیمان به جای آنها بنا شود. همچنین همزمان با این موضوع جنگ نهایی و مقدس آرماگدون به رهبری آمریکا و انگلیس آغاز می‌شود. مسیحیان دوباره متولد شده (مسیحیان صهیونیسم) به وسیله سفینه عظیم و همراه مسیح به بهشت منتقل می‌شوند و همان‌جا شاهد نابودی جهان خواهند بود و هنگامی که ضد مسیح یا دجال جهان را تصرف می‌کند، آنها برمی‌گردند و ضد مسیح را شکست داده و حکومت جهانی مسیح را تشکیل می‌دهند (مظفری، ۱۳۸۷ ش: ۱۶۹-۱۷۰).

مسیحیت صهیونیسم حکومت اسرائیل را تحقق وعده کتاب مقدس می‌داند:
... بگوئید آن‌که اسرائیل را پراکنده ساخت ایشان را جمع خواهد نمود و چنان‌که شبان‌گله خود را (نگاه دارد) ایشان را محافظت خواهد نمود (ارمیا، ۳۱: ۱۰).

۳. آرمان حقیقی اسرائیل

آینده مورد نظر صهیونیسم را می‌توان در پروتکل حکمای صهیونیسم جستجو کرد. درباره پروتکل‌ها گفته شده:

این پروتکل‌ها که در واقع اصول سیاست صهیونیسم و نوع نگرش آن به جوامع انسانی را نشان می‌دهد گویای حقیقتی است که هم اکنون جهان شاهد شکل‌گیری مراحل مختلف تحقق این ایده‌های شیطانی و غیرانسانی در راستای تسلط بر جهان بشریت است (صفاتا، ۱۳۸۹ ش: ج ۲، ۴۵۳).

در این پروتکل‌ها پرده از اهداف حقیقی و شیطانی این قوم برداشته شده است. در پروتکل شماره ۵ آمده:

پیامبران گفته‌اند، ما قومی هستیم که به وسیله خدا برگزیده شده‌ایم تا فرمانروای مردم سراسر جهان باشیم. خداوند به قوم ما هوش و ذکاوت سرشار اعطا کرده است. ما کفایت و لیاقت آن را داریم تا مسئولیت رهبری جهان را به انجام برسانیم (نجفی

یزدی، ۱۳۸۲ش: ۶۰).

این تفکر و پیش فرض در کل پروتکل مشهود و محسوس است و در پروتکل شماره ۳ با صراحت ذکر شده:

... و در آینده نیز او (بشر) را راهنما خواهیم شد تا سرانجام در برابر پادشاهی که خون قوم بنی اسرائیل در رگ‌هایش جریان دارد، سرتعظیم فرود آورده و به حکومتی که ما برای جهان تدارک می‌بینیم، تسلیم شود (نجفی یزدی، ۱۳۸۲ش: ۵۳).

آرمان نهایی اسرائیل، نه فقط فلسطین و نه فقط سرزمین محصور بین دو رود، بلکه فرمانروایی و حکومت بر تمام جهان است و توسل به کتاب مقدس تنها بهانه و دستاویزی برای توجیه اعمال و افکار عمومی است.

در قرآن نیز به روحیه سلطه طلبی قوم یهود اشاره شده است:

﴿وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾ (بقره: ۱۲۰)؛

و هرگز یهودیان و ترسایان از تو راضی نمی‌شوند، مگر آن‌که از کیش آنان پیروی کنی.

۴. تحلیل و ارزیابی وعده سرزمین نیل تا فرات در عهدین

طبق ادعای صهیونیسم‌ها خداوند در کتاب مقدس سرزمین نیل و فرات را متعلق به قوم یهود می‌داند. در حالی که دلایلی در عهدین موجود است که خلاف این موضوع را نشان می‌دهد:

الف) تحقق وعده سرزمین مقدس

براساس کتاب مقدس در زمان یوشع بنی اسرائیل سرزمین مقدس را به دست آورده بود: پس یوشع تمامی زمین را برحسب آنچه خداوند به موسی گفته بود، گرفت، و یوشع آن را به بنی اسرائیل برحسب فرقه‌ها و اسباط ایشان به ملکیت بخشید و زمین از جنگ آرام گرفت (یوشع، ۱۱: ۲۳).

همچنین:

در سال ۱۰۰۰ قبل از میلاد، حضرت داود عليه السلام توانست اورشلیم را تصرف کرده، حکومت بنی اسرائیل را در آن جا تأسیس نماید. بعد از داود، فرزندش سلیمان رهبری بنی اسرائیل را در دست گرفت (دوست محمدی، ۱۳۸۲ش: ۷۲).

ب) ارض مقدس متعلق به تمام فرزندان ابراهیم عليه السلام

قوم یهود که خود را فرزندان اسرائیل، اسحاق و ابراهیم عليه السلام می‌دانند و به فرازهایی از کتاب

مقدس استناد می‌کنند که سرزمین مقدس را به فرزندان و نوادگان ابراهیم علیه السلام عطا نموده است. در حالی که نسل اسماعیل علیه السلام نیز از ذریه حضرت ابراهیم علیه السلام محسوب می‌گردند: بنابراین وعده‌هایی که به اعتقاد یهودیان، خداوند در عهد عتیق به حضرت ابراهیم علیه السلام در مورد واگذاری سرزمین فلسطین به ذریه آن حضرت داده است، اعراب فلسطین را هم شامل می‌شود و هیچ حق انحصاری برای بنی‌اسرائیل ایجاد نمی‌کند (دوست محمدی، ۱۳۸۲ ش: ۷۱).

ج) سرزمین مقدس متعلق به تمامی امت‌ها

اسرائیل سرزمین مقدس را مخصوص و منحصر به یهود می‌داند در حالی که در عهدین گفته شده خداوند غریبان را هم به کوه مقدس می‌آورد: زیرا خانه من به خانه عبادت برای تمامی قوم‌ها مسمی (نامیده) خواهد شد. و خداوند بیهوه که جمع‌کننده رانده‌شدگان اسرائیل است می‌گوید که بعد از این دیگران را با ایشان جمع خواهیم کرد علاوه بر آنانی که از ایشان جمع شده‌اند (اشعیاء، ۵۶: ۶-۸).

در تفسیر عهد قدیم آمده است:

در ملکوت مسیح، مردم از هر پیش‌زمینه ملی و قومی برای پرستش خداوند به معبد اورشلیم، عبادتگاه اصلی خداوند، می‌آیند... علاوه بر گردآوری تبعیدیان اسرائیل در ملکوتش، خداوند غیریهودیان را نیز وارد ملکوت خویش می‌گرداند (مک آرتور، ۲۰۲۰ م: ۱۰۴۷).

و در انجیل مرقس هم آمده است:

آیا مکتوب نیست که خانه من خانه عبادت تمامی امت‌ها نامیده خواهد شد... (مرقس، ۱۱: ۱۷).

صهیونیسم به طور گزینشی و با توجه اهداف خود به آموزه‌های کتابشان عمل می‌کند. در سوره بقره آیه ۸۵ نیز خداوند با استفهام توییخی یهود را سرزنش می‌کند که آیا به بعضی قسمت‌های کتاب ایمان می‌آورید و بخش‌هایی را کافر می‌شوید؟ نتیجه چنین عملی هم خواری و ذلت در دنیا و شدیدترین عذاب در قیامت است. این عمل ناقص نشانه نداشتن ایمان حقیقی به کتاب مقدس و خدای متعال است. بر همین اساس مشخص است اسرائیل مقدسات را ابزاری در جهت تحقق آرمان‌های خود قرار داده است.

د) مشروط بودن وعده خدا به بنی‌اسرائیل

وعده خداوند به بنی‌اسرائیل نه تنها ابدی نبوده است بلکه صاحب حقیقی زمین خداوند

متعال است. در سفر لاویان آمده:

و زمین به فروش ابدی نرود زیرا زمین از آن من است، و شما نزد من غریب و مهمان هستید (لاویان، ۲۵: ۲۳).

همچنین این وعده مشروط نیز بوده است. موارد متعددی در کتاب مقدس موجود است که از بنی اسرائیل خواسته شده به عهد و پیمانش متعهد باشد. زیرا وعده‌های خداوند نیز مشروط به همین وفاداری است و عدم توجه به آن مستوجب عقاب و اخراج از سرزمین مقدس است (خروج، ۱۹: ۳-۸؛ لاویان، ۲۰: ۲۲). اما قوم یهود طغیان کردند. در عهدین از شرارت و زیرپا گذاشتن عهد خداوند سخنان فراوانی موجود است که، منجر به غضب خداوند شده (داوران، ۱۰: ۶-۷؛ تثنیه، ۹: ۵؛ حزقیال، ۲۲: ۱-۱۴).

همچنین خداوند در قرآن، عمل به وعده و عهد خودش را مشروط دانسته است:

﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ (بقره: ۴۰)؛
ای فرزندان اسرائیل، نعمت‌هایم را که بر شما ارزانی داشتم به یاد آرید، و به پیمانم وفا کنید، تا به پیمان‌تان وفا کنم.

این درحالی است که آیات فراوانی بدعهدی و عصیان بنی اسرائیل را به ایشان یادآور شده است.^۱ به عنوان نمونه در آیه ۱۳ سوره مائده، خداوند بنی اسرائیل را به خاطر نقض عهد، لعنت و دل‌های‌شان را سخت می‌کند و از خیانت پیوسته و مکرر آنان سخن می‌گوید.

به همین دلیل قوم بنی اسرائیل در بین امت‌های دیگر پراکنده و سرگردان شدند (حزقیال، ۲۲: ۱۵-۱۶؛ تثنیه، ۴: ۲۷). در تفسیر عهد قدیم نیز آمده:
کنعانیان به سبب شرارت و پلیدیشان از آن سرزمین رانده شدند (مک آرتور، ۲۰: ۲۰: ۲۹۲).

در سوره اعراف نیز به پراگندگی و آوارگی بنی اسرائیل اشاره شده ﴿وَقَطَّلْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ آمَمًّا مِّنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَ مِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ﴾ (اعراف: ۱۶۸).

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ادعای صهیونیسم بی‌اساس است و کتاب مقدس امتیاز ویژه‌ای برای آنان قائل نشده مگر در موارد تحریف شده. حتی بسیاری از فرازهایش توبیخ و تهدید آنان برای اعمال پلیدشان است. و سرگردانی و آوارگی آنان نیز ریشه در عصیان و

۱. بقره: ۶۰، ۶۳، ۶۴؛ اعراف: ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۹؛ اسراء: ۴ و ...

سرپیچی‌شان از خداوند دارد. همچنین کتاب عهدین آینده سرزمین مقدس را متعلق به تمام امت‌های موحد جهان دانسته است.

آینده اسرائیل در نگاه صاحب‌نظران

اندیشندان متعددی در سراسر دنیا به تحلیل و بررسی وضعیت و آینده احتمالی صهیونیسم در کتب و مقالات فراوانی از جنبه‌های مختلف پرداخته‌اند. همین‌طور صاحب‌نظران اسلامی نیز از دیدگاه قرآن و روایات این موضوع را مورد پژوهش قرار داده‌اند.

۱. راه‌حلی برای برقراری صلح در خاورمیانه

نویسنده کتاب *اسرائیل و اعراب* با ارائه راه‌حلی برای ایجاد صلح و ثبات در منطقه و پایان درگیری اسرائیل با اعراب، درحالت کلی حقوق فلسطینیان را می‌پذیرد و این‌که ظلم بزرگی به آنان روا داشته شده. اما از کشورهای عربی و فلسطین می‌خواهد اسرائیل را بپذیرند و اسرائیل هم با دادن برخی امتیازات رضایت طرف مقابل را جلب نماید. او معتقد است همان‌طور که اشغالگری‌های گذشته تاریخ به مرور برای جهانیان جامی افتد و به مرحله‌ای از تاریخ می‌پیوندد، مسئله اسرائیل و اعراب نیز در نهایت چنین سرنوشتی خواهد داشت و خود اعراب نیز در گذشته از این قبیل تهاجم و اشغالگری‌ها داشتند و بهترین راه برای آینده آرام و صلح‌آمیز خاورمیانه پذیرش اسرائیل به عنوان یک کشور و حکومت از جانب اعراب و نرمش و امتیازدهی اسرائیل به اعراب و بازگشت بخشی از آوارگان فلسطینی است (رودنسون،^۱ بی‌تا: ۲۸۹-۴۰۰).

۲. جنگ‌های آینده اسرائیل

در چندین کتاب تحلیل‌هایی که در مورد جنگ‌های آینده اسرائیل بیان شده است، در کتابی با همین عنوان، به‌طور قطعی نظری نداده؛ اما احتمال داده که در جنگ مذکور اسرائیل بخش‌های عمده‌ای از لبنان و تمامی غزه را تصرف کند (وایت،^۲ ۱۳۸۹ش: ۲۰۰).

۳. وعده قطعی و حتمی با فرمول قرآنی

در کتاب ۱۴۰۱ش *سال سقوط اسرائیل* نویسنده با محاسبات ریاضی براساس سوره‌های اسراء و کهف تاریخ سقوط اسرائیل را سال ۲۰۲۲ق و ۱۴۰۱ش پیش‌بینی کرده است (حسینی، ۱۳۹۱).

1. Rodinson
2. White

نگارنده کتاب اگرچه براساس دو سوره از قرآن محاسبات را انجام داده ولی در واقع مفاهیم حقیقی قرآن را مورد توجه قرار نداده و به جای قوانین و فرمول‌های الهی قرآن متوسل به محاسبات ریاضی شده است. محاسباتی که مبنا علمی دقیقی ندارد و برگرفته از ذهن مؤلف است و نوعی تطبیق نابجا محسوب می‌گردد و قابل استناد نیست. اما در مقابل بسیاری از آیات نورانی قرآن فرمول‌ها یا سنت‌های الهی را ارائه می‌کنند که در زمان و مکان متناسب، قابل استفاده است. نمونه مرتبط با موضوع پژوهش، این آیه است:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾ (قصص: ۵)؛

و خواهیم بر کسانی که در آن سرزمین فرودست شده بودند منت نهیم و آنان را پیشوایان (مردم) گردانیم، و ایشان را وارث (زمین) کنیم.

اصل آیه مربوط به داستان بنی اسرائیل است. زمانی که گرفتار ستم فرعون بودند. در تفسیر المیزان این آیه حال از جمله قبل معنا شده:

فرعون طایفه‌ای از اهل زمین را ضعیف شمرد در حالی که ما بر همان‌ها که ضعیف شمرده شدند منت می‌نهیم (طباطبایی، ۱۳۷۴ ش: ج ۱۶، ۹).

با این حال آیه منحصر به قوم بنی اسرائیل در گذشته نیست و با فعل مضارع نازل شده و خداوند متعال قانونی الهی در زمین را بیان فرمودند. در آیه به جای «بنی اسرائیل» از عبارت «الذین استضعفوا» استفاده شده و در مواردی مثل این آیه شریفه اسم موصول با ابهام همراه است و دلالت بر عموم یا اراده عموم می‌کند (حسن، ۱۳۶۷ ش: ج ۱، ۴۸۸). یعنی می‌تواند شامل هر گروهی که ضعیف شمرده شده نیز بشود و به عبارت دیگر آیه ممکن است مصادیق متعددی داشته باشد.

بعضی مصادیق در روایات آمده است؛ حضرت علی علیه السلام فرمودند:

دنیا پس از سرکشی روی به ما نهد، چون ماده شتر بدخو که به بچه خود مهربان بود، سپس همین آیه را تلاوت فرمودند (نهج البلاغه، حکمت ۲۰۹).

در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله به علی، حسن و حسین علیهم السلام نگاه کرده و فرمودند: شما مستضعفان بعد از من هستید. و در معنای این کلام فرمودند یعنی ائمه بعد از من هستید و آیه ۵ سوره قصص را تلاوت کردند و ادامه دادند که این آیه در مورد ما تا روز قیامت جریان دارد (ابن بابویه، ۱۴۰۳ ق: ۷۹).

همان طور که زمانی به بنی اسرائیل ظلم و ستم شد و خداوند این آیه را برایشان اراده فرمود هم اکنون نیز اراده خداوند با مستضعفان جهان است و همان افرادی که مورد ظلم و تجاوز اسرائیل قرار گرفته‌اند. این است فرمول قطعی و حتمی که خداوند فرموده و هرچه صهیونیسم تلاش کند تا زمین را ملک و ارث خود بداند؛ باز وعده و اراده خداوند است که زمین را به مالکان مورد استضعاف قرار گرفته خود باز می‌گرداند؛ هرچند زمانش مشخص نشده باشد.

۴. تطبیق سوره روم بر سقوط اسرائیل به دست ایرانیان

در کتاب *تأملی در سوره روم*، نویسنده آیات اولیه این سوره را مربوط به شکست رژیم صهیونیستی اسرائیل توسط ایرانیان دانسته است. در معنای این سوره آمده است که رومیان از ایرانیان شکست خوردند و بعد از مدتی به زودی پیروز خواهند شد. اما نویسنده معتقد است، ضمیر «هم» در آیه «وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ» نه به رومیان بلکه به قوم پیروز یعنی ایرانیان باز می‌گردد. ایرانی‌ها پس از غلبه و پیروزی‌شان یک بار دیگر باز هم بر رومیان (غرب و اسرائیل غاصب) در همین «أدنی الأرض» یعنی سرزمین فلسطین، پیروز خواهند شد و این وعده قطعی خداوند تاکنون محقق نشده است (پورسیدآقایی، ۱۳۹۵ش: ۲۶).

در مورد مکان «ادنی الارض» اقوال مختلفی بیان شده و احتمال این که سرزمین فلسطین هم باشد، وجود دارد. برخی از تفاسیر، شام (سوریه) یا اطراف آن گفته‌اند (طبرسی، ۱۴۱۲ق: ج ۳، ۲۵۸؛ طبری، ۱۴۱۲ق: ج ۲۱، ۱۱ و ...). و حتی برخی زمین اردن و فلسطین دانسته‌اند (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۳ق: ج ۳، ۴۰۶؛ کاشانی، ۱۳۵۱ش: ج ۷، ۱۵۷؛ شیخ علوان، ۱۹۹۹م: ج ۲، ۱۱۴؛ سمرقندی، ۱۴۱۶ق: ج ۳، ۳ و ...).

در سبب نزول آیات این طور روایت شده که، اهل فارس صاحب کتاب نبودند و بر روم که اهل کتاب بودند پیروز شدند. مشرکین شاد شدند و گفتند ما هم کتاب نداریم و بر محمد غلبه می‌کنیم و خداوند برای تسلی پیامبر و مومنان این آیات را فرستاد (طوسی، بی‌تا: ج ۸، ۲۲۸؛ طبرسی، ۱۴۱۲ق: ج ۳، ۲۵۸). برخی می‌گویند وعده آیه در همان زمان پیامبر ﷺ محقق شده است. در بعضی تفاسیر آمده: همزمان با پیروزی مسلمانان در جنگ بدر خبر پیروزی رومیان هم بر ایرانیان رسید و مؤمنان از این دو پیروزی شاد شدند (طوسی، بی‌تا: ج ۸، ۲۲۸-۲۲۹؛ طبری، ۱۴۱۲ق: ج ۲۱، ۱۲).

اما در روایتی نیز بشارت پیروزی را غلبه مسلمانان بر فارس بعد از زمان پیامبر ﷺ دانسته

است. امام باقر علیه السلام در معنای آیه فرمودند که، ایران بر روم در نزدیک‌ترین سرزمین شامات و اطراف آن غلبه کرد، و «هُم» ایرانیان و «مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ» رومیان و «سَيَغْلِبُونَ» مسلمانان هستند که بر ایرانیان پیروز می‌شوند (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۸، ۲۶۹). در تفسیر قمی مشابه این روایت آمده با این تفاوت که رومیان بر ایرانیان چیره می‌شوند (قمی، ۱۳۶۳ش: ج ۲، ۱۵۳) و در مجمع‌البیان ضمیر «هم» اول را روم دانسته و فقط گفته فارس بعد از غلبه به زودی مغلوب خواهد شد (طبرسی، ۱۴۱۲ق: ج ۳، ۲۵۸).

بعضی تفاسیر این واقعه تاریخی و تحقق وعده خداوند را از پیشگویی و اعجازهای قرآن کریم دانسته‌اند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش: ج ۱۶، ۳۶۱؛ مغنیه، ۱۳۷۸ش: ج ۶، ۱۵؛ فخر رازی، ۱۴۲۰ق: ج ۲۵، ۸۰) و از ظاهر روایات و تفاسیر می‌توان نتیجه گرفت که این آیات قبلاً تحقق یافته است.

«روم» مورد نظر آیه نمی‌تواند اسرائیل باشد؛ چون رژیم ساختگی و بدون پیشینه حقیقی است و انتساب آن به امپراتوری و سرزمین روم صحیح نیست و به علاوه خصومت یهودیان با رومیان سابقه تاریخی دارد زیرا زمان تسلط رومیان بر قوم بنی اسرائیل فرمانروایان رومی آزار و کشتار فراوانی نسبت به آنان داشتند و به همین سبب یهودیان حجاز در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از شنیدن خبر شکست روم خوشحال شدند (کورانی، ۱۳۸۵ش: ۹۶).

با توجه به مستندات مذکور ارتباطی بین آیات سوره روم و اسرائیل کنونی نیست.

۵. وعده نابودی اسرائیل در قرآن

صاحب‌نظران زیادی در مقالات و کتب متعددی وعده نابودی اسرائیل در قرآن را با توجه به آیات ابتدایی سوره اسراء بحث و بررسی کرده‌اند. در این آیات به دو مرتبه فساد بزرگ بنی اسرائیل در زمین پرداخته شده است که هر دو بار توسط گروهی که از جانب خداوند برانگیخته می‌شوند؛ دفع می‌گردند. برخی از مفسران و اندیشمندان این آیات را براساس بعضی از شواهد تاریخی مربوط به گذشته بنی اسرائیل می‌دانند که محقق شده است. در مقابل بسیاری نیز آن را پیشگویی قرآن در مورد نابودی اسرائیل دانسته‌اند:

«وَقَصَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا * فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاشُوا خِلَلِ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا» (اسراء: ۴-۵)؛

و در کتاب آسمانی (شان) به فرزندان اسرائیل خبر دادیم که: «قطعاً دو بار در زمین فساد

خواهید کرد، و قطعاً به سرکشی بسیار بزرگی برخواید خاست* پس آن‌گاه که وعده (تحقق) نخستین آن دو فرا رسد، بندگانی از خود را که سخت نیرومندند بر شما می‌گماریم، تا میان خانه‌ها (ی‌تان برای قتل و غارت شما) به جستجو درآیند، و این تهدید تحقق‌یافتنی است.

در ادامه آیات، مجدد بنی‌اسرائیل غلبه می‌کند و خداوند با مال و فرزند یاری‌شان می‌کند. اما باز هم فساد تکرار شده و دوباره گروهی بر آنان چیره و مسلط می‌شوند. در تفسیر نور، تطبیق برخی مفسران را به بخت‌النصر، طالوت، پادشاه روم، هیتلر و... مناسب نمی‌داند زیرا:

با کلمه مقدّس «بَعَثْنَا» که برای قیامت و بعثت انبیاء آمده، و «عِبَاداً لَنَا» که برای افرادی همچون پیامبران به کار رفته است، سازگار نیست. بنابراین شاید نظر آیه به آینده‌ای باشد که هنوز نیامده است (قرائتی، ۱۳۸۸ ش: ج ۵، ۲۱).

الف) برخی اقوال و نظرات مطرح شده

در مقاله‌ای، مصداق خارجی و عینی فساد اول آیه را صهیونیسم دانسته، همچنین باتوجه به روایات، انتقام‌گیرندگان فساد اول را پیروان اهل بیت و مجاهدین زمینه‌ساز ظهور تعبیر کردند که اهل قم یا ایران هستند (رضایی کهنمویی، ۱۴۰۰ ش: ۶۸-۷۶) و فساد دوم هم به یهود و رهبری دجال در آخرالزمان مربوط دانسته که در زمان ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و توسط ایشان به هلاکت خواهند رسید (همان: ۷۶-۸۱) و در مقالاتی تحقق فسادها را قبل از اسلام منتفی دانسته و باتوجه به روایات مدعی شدند که هنوز هر دو فساد به وقوع نپیوسته است. مصداق «أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ» را یاوران امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف معرفی نموده و نابودی اسرائیل را مربوط به آخرالزمان و مربوط به دوران ظهور قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف دانسته‌اند (نقی پورفر، پروان، ۱۴۰۰ ش: ۱۱۹؛ شریف، ۱۳۹۵ ش: ۱۴۴).

در کتاب **عصر ظهور** نویسنده، فساد و مجازات اول آن را متعلق صدر اسلام و فساد دوم را مربوط به زمان کنونی می‌داند (کورانی، ۱۳۸۵ ش: ۷۲-۷۳) و شکست بزرگ دوم در زمان نبرد بزرگ حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و سفیانی با پشتیبانی یهود محقق می‌گردد (همان: ۸۰).

در تفسیر نمونه نیز به عنوان یکی از احتمالات، فساد کبیر را تشکیل اسرائیل و انتقام اولیه را آزادسازی بیت المقدس و قسمتی از شهرهای فلسطین توسط مسلمانان کشورهای اسلامی دانسته و فساد دوم حمله مجدد اسرائیل و گرفتن بیت المقدس و مسجد الاقصی است. پس

باید مسلمانان در انتظار پیروزی دوم بر بنی اسرائیل باشند تا مسجد الاقصی را از چنگال آنها بیرون آورند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش: ج ۱۲، ۳۰).

مناظره‌ای هم در روزنامه الاخبار مصری به چاپ رسیده که گروهی می‌گفتند:

نخستین ضربه بر بنی اسرائیل به وسیله مسلمانان در دوران عمر بن خطاب وارد شد؛ زیرا او قدس را فتح کرد و دومین مفسده را اسرائیل کنونی می‌دانستند. اما گروه مخالف می‌گفتند: اسرائیل نه يك فرقه دینی و نه يك دولت حقیقی، بلکه در واقع، يك دشمن تازه برای اعراب و مسلمانان است. قرآن به هیچ روی به اسرائیل فعلی اشاره نکرده و آیاتی که درباره بنی اسرائیل سخن گفته، مقصودش، همان دوازده سبط از نسل یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم علیه السلام است که در دوران موسی علیه السلام و هارون بوده‌اند (مغنیه، ۱۳۷۸ش: ج ۵، ۳۸-۳۹).

ب) چگونگی دو فساد

ظلم و تعدی بنی اسرائیل به دو فساد منحصر نمی‌شود. از فجیع‌ترین اعمال آنها کفر به آیات الهی و قتل پیامبران الهی است: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ يَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ (آل عمران: ۲۱ و ۱۱۲). در بقره: ۶۱ هم مشابه همین آیه آمده است. در عهدین هم به عصیان قوم یهود پرداخته شده مثل پرستش بت‌ها، قتل و خونریزی، زنا، بی‌عدالتی، ظلم به هم‌دیگر، خیانت و... (حزقیال، ۲۲: ۱-۱۴؛ ارمیا، ۵: ۱-۳۱).

دلیل مهمی که برخی مقالات برای عدم تحقق دو فساد در گذشته گفته‌اند این است که، دو فساد با علو و برتری و سلطه کبیر است که قوم یهود در گذشته این خصوصیت را نداشته است. اما فساد کنونی اسرائیل این ویژگی‌ها را داراست (رضایی کهنمویی، ۱۴۰۰ش: ۶۸-۷۱). در تفسیر کاشف هم نیز آمده:

مقصود از افساد در این جا، حکومت و سلطه و این که حکومت بنی اسرائیل، ذاتاً ایجاد فساد است (مغنیه، ۱۳۷۸ش: ج ۵، ۳۳).

اما به طور دقیق مشخص نیست که این دو فساد چه بوده یا خواهند بود و فقط براساس سیاق آیات مشخص است که بخشی یا تمام زمین «فِي الْأَرْضِ» را درگیر می‌کند و منجر به نبرد با گروهی خواهد شد.

ج) برخی روایات متناظر با سوره اسراء

روایات متعددی موجود است که، این آیات را مربوط به آینده و زمان ظهور حضرت

مهدی عَلَيْهِ السَّلَامُ دانسته است. در حدیثی از امام باقر عَلَيْهِ السَّلَامُ «عِبَادًا لَنَا أَوْلَىٰ بِأَسِيِّ شَدِيدٍ» را حضرت قائم عَلَيْهِ السَّلَامُ و اصحابش معرفی شدند (عیاشی، ۱۳۸۰ ق: ج ۲، ۲۸۱) و در روایتی دیگر امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ سه بار به خدا قسم خوردند و آنان را اهل قم معرفی کردند (مجلسی، ۱۴۰۳ ق: ج ۵۷، ۲۱۶). همچنین از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ روایت شده که «بَعَثْنَا عَلَيْنُكُمْ» گروهی هستند که قبل از قیام قائم عَلَيْهِ السَّلَامُ برانگیخته می‌شوند و «كَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا» هم وعده قطعی خروج امام زمان عَلَيْهِ السَّلَامُ است (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ج ۸، ۲۰۶؛ ابن قولویه، ۱۳۵۶ ش: ۶۳؛ حلی، ۱۴۲۱ ق: ۱۶۴). همان‌طور که مشخص است، نظرات اختلافی فراوانی در این آیات وجود دارد و به‌طور قطع و یقین نمی‌توان این دو فساد را بر واقعه و رویدادی حمل نمود و جنبه احتمال و گمانه‌زنی دارد. همچنین روایات ذکر شده دلیلی بر عدم تحقق آیات سوره اسراء در گذشته نیست. زیرا این احادیث از باب جری و تطبیق نیز قابل استناد هستند به عبارت ساده‌تر این آیات می‌تواند تأویل و مصداق‌های متعددی داشته باشد.

اما در بخشی از همین آیات خداوند هشدار می‌دهد: «وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا» (اسراء: ۸) در *المیزان* معنا شده:

تهدید می‌کند اگر باز هم به فساد برگردید ما نیز به عقوبت و نکال برمی‌گردیم (طباطبایی، ۱۳۷۴ ش: ج ۱۳، ۵۶).

این هشدار نشان‌دهنده سنتی الهی است که هر زمان این فساد تکرار شود؛ فرجامی مشابه نیز در انتظار شماست. همان‌طور که مشخص است صهیونیسم نیز در حال تکرار غیرانسانی و فجیع‌ترین فسادهاست و آینده‌اش نیز رویدادی نزدیک به همین آیات خواهد بود.

ترسیم فرجام صهیونیسم در عهدین و قرآن کریم

۱. تهدید و هشدار کتاب مقدس به صورت قانونی کلی

همان‌طور که گذشت، برتری و انحصارطلبی صهیونیسم جایگاهی در آموزه‌های کتاب مقدس ندارد مگر موارد تحریف شده و حتی در عهدین خداوند هشدار مهمی برای یهود بیان کرده: جمیع فرایض و احکام مرا نگاه داشته و به‌جا آورید، تا زمینی که در آن ساکن شده‌اید، شما را قی نکند (لاویان، ۲۰: ۲۲) در تفسیرش گفته شده:

خدا بارها به قوم اسرائیل یادآور می‌شود که شرط ماندگار شدن آنها در آن دیار اطاعت از شریعت موسی است (مک آرتور، ۲۰۲۰ م: ۲۳۴).

در قسمتی دیگر همان تهدید را به صورت قانون کلی می‌آورد که، منحصر به بنی‌اسرائیل در گذشته نیست و سنتی است که تکرار شده و باز هم قابل تحقق است. در فرازهایی از سفر لاویان بعد از تذکر مجدد حفظ احکام الهی و عدم انجام فجور آمده:

مردمان آن زمین که قبل از شما بودند، جمیع این فجور را کردند، و زمین نجس شده است. مبادا زمین شما را نیز قی کند، اگر آن را نجس سازید، چنان‌که امت‌هایی را که قبل از شما بودند، قی کرده است (لاویان، ۱۸: ۲۷-۲۸).

مشخص است که، قانون کلی و سنت عمومی خداوند در زمین برای آگاهی و تنبه قوم یهود بیان شده است. رژیم صهیونیستی می‌تواند آینده خود را در این جملات به وضوح ببیند. در قرآن این مطلب با بیانی آشکار آمده است:

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ (انبیاء: ۱۰۵)؛
و در حقیقت، در زبور پس از تورات نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد.

۲. ترسیم آینده اسرائیل براساس قرآن

همان‌طور که بررسی شد، مقالات و کتب فراوانی سرنگونی و نابودی اسرائیل را به قرآن مستند کردند و برخی نیز تطبیق‌ها و تفسیرهای نادرستی گفته‌اند. از جمله آیات اولیه سوره اسراء که بسیاری اصرار دارند که به طور قطعی و دقیق آن را با اسرائیل تطبیق دهند. با وجود دلایل و مستندات متعددی که ارائه کردند؛ باز هم تطبیق محتمل محسوب می‌گردد نه قطعی. هرچند آیات مذکور براساس هشدار «إِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا» در مورد صهیونیسم نیز به‌عنوان سنتی الهی قابل تحقق است.

این قانون و وعده الهی در سوره اعراف نیز بیان شده است:

﴿وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ (اعراف: ۱۶۷)؛

و هنگامی را که پروردگارت اعلام داشت که تا روز قیامت بر آنان (یهودیان) کسانی را خواهد گماشت که به ایشان عذاب سخت بچشانند.

این آیه نسبت به سوره اسراء کلیت بیشتری دارد و از لحاظ زمانی تسلط بر قوم یهود تا روز قیامت ادامه دارد پس نه تنها گذشته، بلکه حال و آینده را نیز شامل می‌شود. واقعه دو فساد بنی‌اسرائیل دو مورد برجسته از مصداق‌های این آیه محسوب می‌گردد. به عبارت دیگر به

تصریح قرآن تا روز قیامت چنین شرایطی به دفعات با خصوصیات و حالات متفاوت برای قوم یهود به خصوص اگر فساد کنند؛ رخ خواهد داد.

در سوره مائده نیز آمده: «كَلِّمًا أَوْ قَدُورًا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَظْفَأَهَا اللَّهُ» (مائده: ۶۴) «کَلِّمًا» نقش ظرفی دارد و تکرار را می‌رساند (یعقوب، ۱۳۶۷ش: ۵۵۲؛ دقر، بی‌تا: ۲۸۶). یعنی هر زمانی که آتش جنگی بیافروزند خداوند آن را خاموش می‌کند. پیام آیه این است که «یهودیان، همواره فتنه می‌کنند؛ ولی شکست می‌خورند» (قرائتی، ۱۳۸۸ش: ج ۲، ۳۳۲).

با در کنار هم قرار دادن آیات مورد بحث مشخص می‌گردد که خداوند به طور مکرر، دفع فساد یهود را وعده داده که، شامل فتنه کنونی صهیونیسم نیز می‌شود. اگر هم اسرائیلیان تاکنون پیروزی و کامیابی مختصری داشتند دلیلی بر عدم تحقق آیات نیست زیرا، همان طور که بارها در گذشته سنت و وعده پروردگار محقق شده باز هم در بستر زمان و در مجرا و قانون طبیعی خلقت به وقوع خواهد پیوست.

مقام معظم رهبری نیز با توجه به آیات سوره اسراء، آن را قضیه همیشه زنده تاریخ دانستند و این که هر امتی که با سلاح حق و عدالت طلبی حاضر شود راه طبیعی سنت‌های تاریخ را بپیماید، خدا به او کمک خواهد کرد؛ در مقابل هر ملتی که فساد کند، بر مستضعفین طغیان کند، آن ملت محکوم به فنا و نابودی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ش: ۴۱).

نتیجه‌گیری

با توجه به اقوال و تحلیل‌های بیان شده می‌توان به نتایجی در زمینه آینده‌پژوهی صهیونیسم رسید که عبارتند از:

- ادعای اسرائیل با توجه به کتاب مقدس مردود است زیرا، وعده نیل تا فرات از جانب خداوند برای ذریه ابراهیم علیه السلام بوده که شامل نسل اسماعیل علیه السلام نیز می‌شود. همچنین علاوه بر تحقق وعده الهی سکونت و حکمرانی در سرزمین مقدس در حق بنی اسرائیل، عهد خدا ابدی نبوده و مشروط به وفای به عهد و عمل به شریعت موسی علیه السلام بوده است که این پیمان به طور مکرر نقض گردیده و باعث پراکندگی و آوارگی قوم یهود شده است. همچنین عهدین آینده سرزمین مقدس را متعلق به تمامی امت‌های موحد جهان معرفی نموده است.

- در عهدین تهدید سختی نسبت به یهود به صورت قانون و حکمی الهی مطرح شده و نقض عهد و عدم رعایت احکام الهی را باعث اخراج از سرزمین‌شان دانسته و گفته شده

همان طور که این سنت برای گذشتگان بارها محقق شده باز هم برای عاصیان و طغیانگران تمامی اعصار اجرا خواهد شد. این هشدار الهی بدون تردید شامل حال صهیونیسم نیز می‌شود و به طور قطع محقق خواهد شد.

- برخی آیات قرآن با توجه به فسادهای مکرر و روحیه فتنه‌گری یهودیان قوانین و سنت‌های کلی و فرازمانی مطرح نموده است. آیه‌ای از قرآن به فتنه‌انگیزی و برافروختن مکرر جنگ توسط یهود و خاموش کردن همیشگی آن از جانب خداوند پرداخته و در سوره دیگر از برانگیختن کسانی بر علیه یهود تا روز قیامت سخن گفته شده و آیاتی از سوره اسراء از دو واقعه غلبه و تسلط افرادی از جانب خدا بر بنی اسرائیل بعد از فساد آنان سخن گفته شده و این واقعه به تصریح قرآن قابل تکرار است و اگر باز هم به فساد برگردند خداوند هم به عقوبت سابق برمی‌گردد. اعمال و رفتار غیرانسانی صهیونیسم کنونی نیز باز هم مصداق فساد کبیر است که بدون شک هشدارهای قرآن در کمین آنان است.

- از مجموعه آیات می‌توان نتیجه گرفت که صهیونیسم همچنان خط سیر گذشتگان خود را در پیش گرفته و شامل تمامی وعده و وعیدهای مربوط به بنی اسرائیل می‌شود. پس هرچند نمی‌توان به طور قطعی ماجرای دوفساد بنی اسرائیل را متعلق به اسرائیل دانست اما به طور حتم فرجامی مشابه و حتی شدیدتر در انتظار آنان است که از وعده‌های قطعی در چندین سوره قرآن محسوب می‌گردد.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

کتاب مقدس

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۳ق)، *معانی الأخبار*، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ش)، *کامل الزیارات*، نجف اشرف: دارالمرتضویه.
۳. اسدی، بیژن (۱۳۷۹ش)، «صهیونیسم سیاسی: تبدیل آرمان مذهبی به آرمان سیاسی»، *مطالعات منطقه‌ای*، شماره ۴.
۴. اشمیدت، شلمو و دیگران (۱۹۷۷م)، *واژه‌های فرهنگ یهود*، اورشلیم: انجمن جوامع یهودی - تل اوئیو - ایسرائل.

۵. آهوویی، مهدی (۱۳۹۳ش)، «صهیونیسم مذهبی و نقش راهبردی آن در سیاست خارجی اسرائیل»، *مطالعات راهبردی*، شماره ۶۶.
۶. پورسیدآقایی، سیدمسعود (۱۳۹۵ش)، *تأملی در سوره روم*، قم: مؤسسه آینده روشن.
۷. جاودانی مقدم، مهدی؛ برجویی فرد، عباس (۱۳۹۴ش)، «آینده اسرائیل؛ بقاء یا فروپاشی، در چارچوب نظریه آینده پژوهی پیتر شوارتز با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری»، *پژوهش‌های سیاست اسلامی*، شماره ۸.
۸. حسن، عباس (۱۳۶۷ش)، *النحو الوافی مع ربطه بالأسالیب الرفیعة والحیة اللغویة المتجددة*، تهران: ناصر خسرو، دوم.
۹. حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۱ش)، *فلسطین از منظر حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای*، به کوشش: سعید صلح میرزایی، تهران: انقلاب اسلامی، سوم.
۱۰. حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰ش)، *بیانات و سخنرانی‌ها*، سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای: WWW.KHMENEI.IR.
۱۱. حسینی، سید عبدالله (۱۴۰۱ش)، *سال سقوط اسرائیل*، تهران: علوم و فنون رازی.
۱۲. حلی، حسن بن سلیمان بن محمد (۱۴۲۱ق)، *مختصر البصائر*، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۱۳. حیدری، امیر هوشنگ (۱۳۹۳ش)، «آینده پژوهی»، *نشریه کتاب ماه کلیات*، شماره ۱۹۶.
۱۴. دقر، عبدالغنی (بی تا)، *معجم النحو*، دمشق: مطبعة محمد هاشم الکتبی.
۱۵. دوست محمدی، احمد (۱۳۸۲ش)، «ساکنان و صاحبان اولیه و اصلی سرزمین فلسطین»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره ۶۱.
۱۶. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷ش)، *لغت نامه*، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، دوم.
۱۷. رضایی کهنمویی، علی (۱۳۹۷ش)، «مفاد آیات وعید بنی اسرائیل در سوره اسراء»، *نشریه مطالعات قرآن و حدیث*، سال دوازدهم، شماره ۲۳.
۱۸. رضایی کهنمویی، علی (۱۴۰۰ش)، «مراد عینی آیات وعید بنی اسرائیل در سوره مبارکه اسراء از رهگذر قرآن، حدیث و تاریخ»، *دوفصل نامه کتاب قیم*، سال یازدهم، شماره ۲۵.
۱۹. رودنسون، ماکسیم (بی تا)، *اسرائیل و اعراب*، ترجمه: ابراهیم دانایی، تهران: انتشارات خوارزمی.
۲۰. سلیمان، مقاتل بن (۱۴۲۳ق)، *تفسیر مقاتل بن سلیمان*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۲۱. سمرقندی، نصر بن محمد (۱۴۱۶ق)، *تفسیر السمرقندی المسمی بحر العلوم*، بیروت: دارالفکر.
۲۲. شبستری، عبدالحسین (۱۳۷۹ش)، *اعلام القرآن*، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۲۳. شریف، علیرضا (۱۳۹۵ش)، «وعده قرآنی نابودی صهیونیسم در آخرالزمان»، *نشریه مسجد و مهدویت*، شماره ۲.
۲۴. شیخ علوان، نعمة الله بن محمود (۱۹۹۹م)، *الفواتح الإلهية والمفاتيح الغيبية: الموضحة للكلم القرآنية والحكم الفرقانية*، قاهره: دار رکابی للنشر.
۲۵. صفاتاج، مجید (۱۳۸۹ش)، *دانشنامه صهیونیسم و اسرائیل*، تهران: انتشارات آرون.
۲۶. صفایی، منیژه (۱۳۹۶ش)، «آینده پژوهی»، *نشریه کار و جامعه*، شماره ۲۱۱.
۲۷. ضابط، حیدررضا (۱۳۸۱ش)، «نگاهی به جریان نوظهور صهیونیسم مسیحی در پروتستانیسم»، *مشکوة*، شماره ۷۴ و ۷۵.
۲۸. طاهری آکردی، محمدحسین (۱۳۹۷ش)، «تحلیل و بازشناسی انواع صهیونیسم براساس اندیشه موعود آخرالزمان»، *فصل نامه مشرق موعود*، شماره ۴۸.
۲۹. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴ش)، *تفسیر المیزان*، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، پنجم.
۳۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۲ق)، *تفسیر جوامع الجامع*، قم: حوزه علمیه قم.
۳۱. طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲ق)، *جامع البیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دارالمعرفة.
۳۲. طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵ش)، *مجمع البحرین*، تهران: مرتضوی، سوم.
۳۳. طوسی، محمد بن حسن (بی تا)، *التیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۴. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ق)، *تفسیر العیاشی*، تهران: المطبعة العلمية.
۳۵. فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ق)، *التفسیر الکبیر*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، سوم.
۳۶. قرائتی، محسن (۱۳۸۸ش)، *تفسیر نور*، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
۳۷. قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۳ش)، *تفسیر القمی*، قم: دارالکتاب، سوم.
۳۸. کورانی، علی (۱۳۸۵ش)، *عصر ظهور*، تهران: امیرکبیر.
۳۹. کاشانی، فتح الله بن شکرالله (۱۳۵۱ش)، *منهج الصادقین فی إلزام المخالفین*، تهران: کتابفروشی اسلامیة.
۴۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، *الکافی*، تهران: دارالکتب الإسلامية، چهارم.
۴۱. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الأنوار*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، دوم.

۴۲. مرادی پور، حجت‌الله؛ نوروزیان، مهدی (۱۳۸۴ش)، «آینده‌پژوهی، مفاهیم و روش‌ها»، نشریه رهیافت، شماره ۳۶.
۴۳. مرکز فرهنگ و معارف قرآن (۱۳۸۲ش)، *دائرةالمعارف قرآن کریم*، قم: بوستان کتاب، سوم.
۴۴. مسیری، عبدالوهاب (۱۳۸۳ش)، *دائرةالمعارف یهود، یهودیت، صهیونیسم*، ترجمه: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های تاریخ خاورمیانه، تهران: دبیرخانه کنفرانس بین‌المللی حمایت از انتفاضه فلسطین.
۴۵. مظفری، آیت (۱۳۸۷ش)، «مسیحیت صهیونیستی و آینده جهان»، نشریه مریبان، شماره ۲۹.
۴۶. مغنیه، محمدجواد (۱۳۷۸ش)، *الکاشف*، قم: بوستان کتاب.
۴۷. مک آرتور، جان (۲۰۲۰م)، *تفسیر عهد عتیق*، ترجمه: مؤسسه Grace to You، بی‌جا: بی‌نا.
۴۸. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ش)، *تفسیر نمونه*، تهران: دارالکتب الإسلامية، دهم.
۴۹. موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹ش)، *صحیفه*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله علیه، پنجم.
۵۰. نجفی یزدی، سیدحسین (۱۳۸۲ش)، *پروتکل دانشوران یهود*، ترجمه: بهرام محسن پور، قم: ناظرین.
۵۱. نصرالله، سیدحسن (۱۳۹۵ش)، *سخنرانی سیدحسن نصرالله*، سایت مقاومت اسلامی لبنان: www.moqawama.ir.
۵۲. نقی پورفر، ولی‌الله؛ پروان، صدیقه (۱۴۰۰ش)، «بررسی تفسیری زمینه‌سازان ظهور در آیات آغازین سوره اسراء»، *نشریه علمی مطالعات تفسیری*، دوره دوازدهم، شماره ۴۵.
۵۳. وایت، جفری (۱۳۸۹ش)، «جنگ آینده اسرائیل علیه حزب‌الله و متحدانش»، ترجمه و تلخیص: حمید نیکو، *مطالعات راهبردی جهان اسلام*، شماره ۴۳.
۵۴. یعقوب، امیل (۱۳۶۷ش)، *موسوعة النحو والصرف والإعراب*، بیروت: دارالعلم للملایین.

